

ΤΑΣΟΥΛΑ Δ. ΤΣΙΛΙΜΕΝΗ
(επιμέλεια)

Σύγχρονα κοινωνικά θέματα στην ελληνική παιδική και νεανική λογοτεχνία

Ξεκλειδώνοντας τα μυστικά
της σημερινής κοινωνίας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΛΟΓΟΥ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Βόλος 2009

Ξεκλειδώνοντας τα μυστικά της σημερινής κοινωνίας
Σύγχρονα κοινωνικά θέματα στην ελληνική παιδική / νεανική λογοτεχνία
Το βιβλίο αυτό αποτελεί ουσιαστική συμβολή στη μελέτη και έρευνα της παιδικής λογοτεχνίας, καθώς σκιαγραφεί τη σύγχρονη θεματική της. Καθηγητές Πανεπιστημίου και διδάκτορες της παιδικής λογοτεχνίας, καταθέτουν στοιχεία έρευνας που αναδεικνύουν ζητήματα που αφορούν το θέμα αλλά και τους τρόπους με τους οποίους αυτό παρουσιάζεται σε σύγχρονα λογοτεχνικά έργα.
Μελέτες όπως;

- Το Φεμινιστικό μυθιστόρημα για παιδιά
- Ο πόλεμος στα σύγχρονα εικονογραφημένα, παιδικά βιβλία
- Βία, ρατσισμός και εγκληματικότητα στο σύγχρονο νεανικό μυθιστόρημα
- Η εφηβική παραβατικότητα στο μυθιστόρημα της Αλκής Ζέη, «Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της»
- Αυτοβιογραφικά παιχνίδια μυθοπλασίας με φόντο την πρόσφατη Ιστορία
- Αναζητώντας το προφίλ του κακού στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο
- Επικαιρότητα και σύγχρονες μορφές διδασκτισμού σε εξωσχολικά και παρασχολικά βιβλία για παιδιά
- Η αποστασιοποίηση από το ηρωικό πρότυπο
- Εκδοχές της διαφορετικότητας σε εικονογραφημένα παιδικά βιβλία προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας
- Εφηβικά πορτρέτα χθες και σήμερα Τάσεις και διαφοροποιήσεις, επιχειρούν να φωτίσουν τη σύγχρονη μυθοπλαστική δημιουργία για παιδιά και νέους, όπως αυτή ορίζεται στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ν. ΑΚΡΙΤΟΠΟΥΛΟΣ

Επίκουρος Καθηγητής

στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

***Βία, ρατσισμός και εγκληματικότητα
στο σύγχρονο νεανικό μυθιστόρημα***

Στις μέρες μας, αρχές του 21ου αιώνα, θα περίμενε κανείς να έχουν οριστικά συντελεστεί σταθερά βήματα προς την κατεύθυνση της διακηρυγμένης ισονομίας και ελευθερίας των πολιτών στις σύγχρονες κοινωνίες. Δεν συμβαίνει όμως αυτό. Οι σύγχρονες, μετακαπιταλιστικές κοινωνίες δεν έχουν απαλλαγεί από λάθη του παρελθόντος. Επιπλέον, νέα συσσωρευμένα κοινωνικά προβλήματα, ως συνέπειες της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας, καθιστούν περισσότερο δύσκολο το όραμα μιας παγκόσμιας ειρήνης και ευημερίας. Αντ' αυτών η βία, ο ρατσισμός, και η ξενοφοβία αναβιώνουν με σύγχρονο πλέον πρόσωπο και η εγκληματικότητα ως παρεπόμενο των πολιτικών και ιδεολογικών επιλογών έρχονται να δυσχεράνουν και να απαλείφουν ό,τι με αγώνες και θυσίες κατέκτησαν πολλές μεταπολεμικές κοινωνίες του 20ού αιώνα στην Ευρώπη και την Αμερική.

Η ελληνική παιδική λογοτεχνία, μέσα από το σύγχρονο ρεαλιστικό νεανικό μυθιστόρημα εκφράζει όλο και πιο συνειδητά, χωρίς διάθεση ωραιοποίησης του κόσμου που μας περιβάλλει, και με ανυπόκριτο ρεαλισμό τα παραπάνω κοινωνικά προβλήματα, που δεν αποτελούν μόνον ελληνικό αλλά παγκόσμιο φαινόμενο. Με τον τρόπο αυτόν η λογοτεχνία για παιδιά και νέους αντανακλά συνειδητά και με πρόθεση τις εμπειρίες των παιδιών και εφήβων που βιώνουν καθημερινά την ελληνική κοινωνία των ημερών μας.

Αν και η λογοτεχνική επεξεργασία θεμάτων και μοτίβων βίας και ρατσισμού ανήκει στη δεκαετία του '90 στην Ευρώπη, στη χώρα μας, οι ειδικότερες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που εξέθρεψαν και διόγκωσαν τα παραπάνω φαινόμενα συνέβησαν εντονότερα μέσα στη δεκαετία του '90 σε όλο το φάσμα της ελληνικής κοινωνίας (σχολείο, εργασία, δημόσιες υπηρεσίες, κλπ.), ώστε δεν είναι τυχαία η επιλογή των θεμάτων αυτών από Έλληνες συγγραφείς, όλο και πιο αργά μέσα στην τελευταία δεκαετία του

προηγούμενου, και στις αρχές του τρέχοντος 21ου αιώνα. Οι συγγραφείς, καθώς επεξεργάζονται τα παραπάνω θέματα με τις καλύτερες προθέσεις, μέσα από τα βιβλία τους, που συνειδητά χρησιμοποιούν ως μέσα και όργανα κοινωνικής και πολιτικής εκπαίδευσης, προωθούν και μεταδίδουν ορθές πολιτικά απόψεις με το να κρίνουν, να ηθικολογούν, να καλλιεργούν και να σχηματίζουν αντίπαλες ομάδες προσώπων μέσα από την αφήγηση. Ωστόσο, όπως θα φανεί από την περαιτέρω ανάλυση, οι αξίες και οι ηθικές ιδέες που εκφράζονται μέσα από τον μυθιστορηματικό λόγο δεν παρουσιάζονται ως έτοιμες λύσεις προβλημάτων αλλά ως προβληματισμός μέσα από την αφήγηση γεγονότων, μέσα από την πλοκή και την εξέλιξη της ιστορίας και τις ενέργειες των μυθιστορηματικών προσώπων, των ηρώων.

Τα μυθιστορήματα που επέλεξα να παρουσιάσω τα παραπάνω κοινωνικά προβλήματα, εκτός του ότι εκδόθηκαν την ίδια χρονολογία (2002), έχουν τα εξής επίσης χαρακτηριστικά. Πρώτον, ανήκουν στα "θεματικά βιβλία", διότι επεξεργάζονται σοβαρά φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας. Θεωρούνται σχεδόν ομόθεμα για το κύριο θέμα τους, αλλά το καθένα παρουσιάζει διαφορετικά και άλλα επιμέρους θέματα που εντάσσονται, αλλά και συγκροτούν το κύριο θέμα.

Οι διαπιστώσεις αυτές προκύπτουν και από την παρακειμενική τιτλοσημία τους, δηλαδή τις σημάνσεις των μυθιστορηματικών τίτλων τους, οι οποίοι σηματοδοτούν έναν κόσμο καθημερινής βίας και εγκληματικότητας διαφόρων ομάδων που βιώνουμε στις σύγχρονες κυρίως μεγαλουπόλεις: ο επιλεγμένος τίτλος *Τα τέρατα του λόφου*, από τη Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσπούλου, λειτουργεί μεταφορικά αναφερόμενος σε κακή και ανήθικη συμπεριφορά, σε κτηνώδη υποκείμενα που ενεργούν τυφλά και βάνανσα, σε ανθρώπους που η εγκληματική τους φυσιολογία και δράση εκκολάπτεται όχι μακριά μας, αλλά στους κόλπους της κοινωνίας μας, στη γειτονιά μας. Ο τίτλος, κυριολεκτικός και μεταφορικός, *Νονοί σε δράση*, του μυθιστορηματος της Νίτσας Τζώρτζογλου, σηματοδοτεί πρόσωπα της Μαφίας και του υποκόσμου, της νύχτας κατεξοχήν, των λεγόμενων προστατών, που εκβιάζουν καταστηματαρχες με το πρόσχημα της νυχτερινής προστασίας. Ο τίτλος χρησιμοποιείται και με βάση τον τίτλο της κινηματογραφικής ταινίας *Ο Νονός*. Τέλος, ο τίτλος *Η Έλσα και ο... Σοκολάτα με... γάλα!*, της Όλγας Σεχίδου, με στίξη που περιέχει δύο φορές αποσιωπητικά και ένα θαυμαστικό στο τέλος, υποβάλλει, αν όχι μια πρώτη αμηχανία, βέβαια μια κάποια ευφρόσυνη πρόθεση στη σχέση των δύο ηρώων: της πρωταγωνίστριας Έλ-

σας και του μεταφορικά ονομαζόμενου "σοκολάτα με... γάλα", του έγχρωμου δηλαδή αφρικανού ήρωα, φίλου και συμμαθητή της, ο οποίος στο κείμενο ονομάζεται Τόμι. Δεύτερον, τα έργα έχουν ανανεωμένες αφηγηματικές μορφές και αυτό τα καθιστά πολύ πιο ενδιαφέροντα από λογοτεχνική άποψη, καθώς αποσκοπούν όχι να χειραγωγήσουν, αλλά, απεναντίας, να απελευθερώσουν τους αναγνώστες τους, ώστε, από εκπαιδευτική άποψη να προαγάγουν την ανεξάρτητη κρίση τους.

Στο βιβλίο *Νονοί σε δράση*, κεντρικό θέμα αποτελεί η παράνομη και εγκληματική δράση ενός κυκλώματος της νύχτας που τρομοκρατεί και εκβιάζει καταστηματάρχες σε μια γειτονιά της Αθήνας, με σκοπό να τους αποσπάσει χρήματα. Κατά τη μυθοπλασία η συγγραφέας δημιουργεί δύο ομάδες: η πρώτη αποτελείται από τα μέλη μιας οικογένειας που μετακομίζει σε καινούργιο σπίτι. Στο ισόγειο του ίδιου σπιτιού οι "νοικάρηδες" αποτελούν τον πυρήνα της δεύτερης ομάδας, αυτής που δρα παράνομα και εγκληματικά. Η πλοκή του έργου, που έχει στοιχεία αστυνομικού μυθιστορήματος, αρχίζει με την εγκατάσταση της οικογένειας στο καινούργιο σπίτι, όταν το σκυλί που άφησε σ' αυτήν ο ιδιοκτήτης του σπιτιού, ο θεός Αριστέιδης, παρουσιάζει την ασυνήθιστη συμπεριφορά να αγριεύει, μόλις βλέπει αστυφύλακα. Στη νέα γειτονιά, η Νίκη, νέα κοπέλα κοντά 20 χρονών, και ο Φάνης 15 ετών, μαθητής γυμνασίου, παιδιά της οικογένειας της νοικοκυράς κυρίας Στάσας και του καταστηματάρχη κυρίου Κώστα, ασφυκτιούν, γιατί δεν γνωρίζουν κανένα. Οι "αθέατοι" ένοικοι του ισογείου, οι νέοι ως 30 ετών Βαγγέλης και Τάσος, με τον μεσόκοπο δήθεν πατέρα τους, μετά από τις αλλεπάλληλες βομβιστικές ενέργειες που συμβαίνουν στη γειτονιά, δύο φορές στο Προξενείο, μία στο βενζινάδικο, και μία στην "Ποδηλατούπολη" του επιχειρηματία Χρησιτίδη, προκαλούν τις υποψίες της Νίκης. Οι υποψίες της τελευταίας ενισχύονται από τη συζήτηση-διένεξη των δύο αδελφών με τον δήθεν πατέρα τους, της οποίας αυτήκοος-ωτακουστής μάρτυρας είναι η Νίκη:

"Όσο τη σκεφτότανε τη σκηνή, τόσο μπερδεύότανε η Νίκη. Έφαγε με το ζόρι. Τόσα όμορφα που είχαν συζητήσει με το Λευτέρη, ξεχάστηκαν ολότελα. Ακόμα και το πεταχτό, μα τόσο γλυκό φιλί του αποχωρισμού. Τη θέση τους την πήρε η έγνοια, η λαχτάρα, ο φόβος... Ένωθε παραπάνω από σίγουρη ότι ο άνθρωπος που μιλούσε τόσο άσχημα, τόσο χυδαία, δεν ήταν καλός! Φοβέρισε το Βαγγέλη και τον Τάσο! Όχι πως αυτοί ήταν αγγελάκια, μ' αν

αύριο φτάσει να φοβερήσει τον δικό της πατέρα, τη μάνα, τον αδελφό της, αυτή την ίδια;.. Όλα να τα περιμένεις... Κιόλας απόψε, παρατρίχα τη γλίτωσε... Τι θα της κάνανε άραγε αν την έπιαναν να κρυφακούει;"

Νοοί σε δράση, σελ. 58.

Επίσης, την επίσκεψη στο ισόγειο ενός πληγωμένου συνεργού τους στην τρομοκρατική ενέργεια στην "Ποδηλατούπολη" (αυτόπτης μάρτυρας ο Φάνης), αλλά και την αλλόκοτη και απρόβλεπτη ενγένει συμπεριφορά των δύο αδελφών. Οι παραπάνω ενδείξεις συνδυαστικά γίνονται από τη Νίκη υπόθεση εργασίας για τη συμπεριφορά του Χρηστίδη, γνωστού της και τελευταίου θύματος των υποψήφιων "προστατών" του, συμπεριφορά που ομοιάζει με εκείνη του βενζινοπώλη, θύματος των τρομοκρατών που αυτοκτόνησε. Έτσι η Νίκη οδηγείται στο συμπέρασμα ότι στόχος των τρομοκρατών δεν είναι απλώς η καταστροφή αλλά η κάμψη του ηθικού του επιχειρηματία, ώστε να δεχτεί να τους πληρώσει τη λεγόμενη προστασία.

Παρά τις προσπάθειες των αδελφών Βαγγέλη και Τάσου για τη δημιουργία άλλοθι (η γιορτή της Νίκης - τα βαφτίσια) υπάρχουν στοιχεία και ίχνη που τους ενοχοποιούν και τελικά οδηγούν κυρίως τη Νίκη να υποψιάζεται βάσιμα για την παράνομη δράση τους. Στην προσπάθειά της αυτή αναζητεί συμμάχους και βοηθούς. Πρώτα απευθύνεται στον αδελφό της Φάνη και ύστερα στον φίλο της Λευτέρη που οργανώνει μια ομάδα φίλων του καλαθοσφαιριστών. Μετά τη βομβιστική ενέργεια στην "Ποδηλατούπολη" του Χρηστίδη, η Αστυνομία πάλι ανακρίνει όλους τους περιοίκους. Την αρχή του μίτου, όμως, για την Αστυνομία, τη δίνει η κατάθεση της Νίκης και του Φάνη που έχουν ανακαλύψει ίχνη αίματος των δραστών στο ισόγειο του σπιτιού τους. Η Αστυνομία ταυτοποιεί τα ίχνη και γρήγορα φτάνει στους δράστες. Εντωμεταξύ οι τελευταίοι αντικατασκοπεύουν τις κινήσεις των δύο παιδιών και απαгон τον Φάνη, τον οποίο απελευθερώνουν αμέσως οι φίλοι της Νίκης και του Λευτέρη. Τότε οι ένοχοι αποκαλύπτονται και συλλαμβάνονται, χάρη στις προσπάθειες των δύο παιδιών και της ομάδας τους.

Πολύ πιο ενδιαφέρον από την ίδια την ιστορία είναι ο τρόπος που η συγγραφέας επιλέγει να μας τη διηγηθεί. Η Νίτσα Τζώρτζογλου δημιουργεί κυριολεκτικά ένα πολυφωνικό μυθιστόρημα δράσης και έντονης αγωνίας. Μόνον τα λίγα περιθώρια ανάπαυλας, κυρίως τα βράδια, αφήνουν τους ήρωες να σκεφτούν, για να ξαναρχίσουν άλλον έναν κύκλο δράσης, ώσπου

να αποκαλυφθούν οι ένοχοι. Καθώς οι ήρωες είναι κυρίως νέοι και έφηβοι, η συγγραφέας χρησιμοποιεί τη λογική, την ευαισθησία, τον συναισθηματισμό και την αδέσμευτη και ασύμβατη σκέψη τους, τόσο μέσα από τους διαλόγους όσο και μέσα από διάφορες άλλες αφηγηματικές τεχνικές. Έτσι προσοικειώνεται τον πραγματικό νεαρό αναγνώστη στον οποίο απευθύνεται και θέλει να τον προβληματίσει. Αν και η συγγραφέας χρησιμοποιεί απρόσωπη αφήγηση (τρίτοπρόσωπος αφηγητής), με την τεχνική της πολυεστιακής αφήγησης (το μυθιστόρημα έχει μεταβλητή εσωτερική εστίαση), αναγκάζει τον αναγνώστη να ακολουθεί την προοπτική του εκάστοτε ήρωα. Εκτός αυτού, κυρίως η χρήση του άμεσου λόγου, τεχνική που απαλείφει τον αφηγητή και τον κάνει να σιωπά, προσδίδει ζωντάνια και αμεσότητα στον υποκειμενισμό των πρωταγωνιστών.

Μιλάει ο Λευτέρης, φίλος της Νίκης:

"-Ναι μπράβο! Να που το κορίτσι μου ξυπνά, μπαίνει στη ζούγκλα της ζωής. Με τα παιδιά αποφασίσαμε να μην κρατήσει κεφάλι μόνος του! Να τον συντρεξούμε όσο το μπορούμε... και μπορούμε να κάνουμε πολλά στην παρακολούθηση, ακόμα και στην εντόπιση...Αρκεί να στέρξει να μας εμπιστευτεί"

Νονοί σε δράση, σελ.99.

Το αποτέλεσμα μιας τέτοιας γραφής ενισχύεται και από τη χρήση μιας λαϊκότερης δημοτικής γλώσσας με πολλές λαϊκές λέξεις και εκφράσεις που ακούγεται από τα στόματα των ανθρώπων της ιστορίας. Έτσι η αληθοφάνεια των χαρακτήρων του μυθιστορήματος οικοδομείται και μέσα από την καθημερινή γλωσσική τους συμπεριφορά και ο αναγνώστης τοποθετεί με τη δική του φαντασία την καθημερινότητα των λαϊκών ανθρώπων στο γνήσιο περιβάλλον τους. Επιπλέον, ο αναγνώστης δέχεται άμεσα και με οικείο τρόπο τον υποκειμενισμό τους, τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους. Φαίνεται, λοιπόν, από τον τρόπο της αφήγησης, να μην υπάρχει κάποια διαμεσολάβηση στον αναγνώστη, ο οποίος έτσι δεν χειραγωγείται, αλλά αφήνεται να συμπεράνει μόνος και να κρίνει το δίκαιο και το άδικο, το ηθικό και το ανήθικο για πρόσωπα και πράγματα.

Στο μυθιστόρημα *Τα τέρατα του λόφου*, το κεντρικό θέμα είναι η εγκληματική δράση μιας παράνομης νεοναζιστικής ομάδας σκίνχεντ νέων στην Αθήνα. Η δράση τους υπαγορεύεται από ιδεολογικούς λόγους, όπως με αλ-

λαζονία και έπαρση υποστηρίζουν, δηλαδή τον ρατσισμό, και την ιδεολογία της Άριας φυλής, και στρέφεται κυρίως κατά των ξένων: των έγχρωμων, των οικονομικών μεταναστών, και γενικά των ασθενέστερων και φτωχών ανθρώπων και όσων τους υποστηρίζουν και τους προστατεύουν:

"- Δεν είχαμε καμιά όρεξη να σε κουβαλήσουμε εδώ, χαζοπιτσιρικά, γουλίξει έπειτα. Δε φαντάζομαι να περνάει από το κουτό σου το μυαλό πως οι σκίνχεντ κάνουν απαγωγές για λεφτά και τέτοια. Ο δικός μας ο πολιτισμός είναι ανώτερος, δεν τα καταδέχεται αυτά - τακτοποιεί πιο έξυπνα τα οικονομικά του. Οι λόγοι που σε τσακώσαμε είναι άλλοι."

Τα τέρατα του λόφου, σελ. 75.

Οι ιδεολογικές αφητηρίες είναι ιστορικά γνωστές. Κατάγονται από το ναζισμό της προπολεμικής Γερμανίας και σήμερα έχουν αναβιώσει σ' όλη την Ευρώπη και έχουν διασυνδέσεις σ' όλον τον κόσμο. Η συγγραφέας Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, κατά τη μυθοπλασία, οργανώνει τη δράση (δρώντα πρόσωπα) αλλά και το περιεχόμενο του έργου, δημιουργώντας δύο ιδεολογικά αντίπαλες ομάδες. Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο εδώ είναι η σχέση τους μέσα στο κοινωνικό σώμα. Τόσο ο χώρος όπου δρουν είναι κοινός όσο και τα πρόσωπα δεν είναι εντελώς άγνωστα μεταξύ τους. Το παράδειγμα του Μίλτου που ανήκει στη νεοναζιστική ομάδα και είναι συμμαθητής του Απελλή, είναι εύγλωττο και σηματοδοτεί τις κοινωνικές και ιδεολογικές διαφορές ανθρώπων της ίδιας κοινωνίας, το παράδειγμα ενός κοινωνικού ιστού που είναι διάτρητος:

"Ο Απελλής και μερικοί άλλοι από την τάξη του προσπάθησαν τον περασμένο χειμώνα να του ανοίξουν τα μάτια. Του μίλησαν, τον εξήγησαν, βρήκαν και του έφεραν έντυπα, βιβλία και άρθρα που έχουν δημοσιευτεί στις εφημερίδες για το νεοναζισμό, αλλά δεν πέτυχαν και πολλά. Ο Μίλτος - έτσι τον λένε το συμμαθητή του- είναι, λέει, από τα παιδιά που εύκολα παρασύρονται. Έχει και στο σπίτι του ένα σωρό προβλήματα..."

Τα τέρατα του λόφου, σελ. 89.

Οι επιλογές αυτές σηματοδοτούν τη σοβαρότητα του κοινωνικού προβλήματος, την καθημερινότητα των γεγονότων, καθώς και τη γειννίαση προσώπων και πραγμάτων. Η πρώτη ομάδα αποτελείται από τέσσερις νεαρούς Έλληνες σκίνχεντ, "τα τέρατα του λόφου", με μαύρα παντελόνια, μαύρες φανέλες και ξυρισμένα κεφάλια, που επιτίθενται στον μικρό Αφρικανό

Σάμγουελ, στον λόφο του Στρέφη, μόνο και μόνο επειδή έχει διαφορετικό χρώμα. Η δεύτερη ομάδα αποτελείται από δύο δωδεκάχρονα κορίτσια, την Όλγα και την Ειρήνη, τις οικογένειές τους και ανθρώπους του ευρύτερου περιβάλλοντός τους σε συνοικία της Αθήνας εν όψει του γάμου του Φίλιππου και της Χριστίνας, στον οποίο τα κορίτσια θα είναι παράνυφοι. Μετά την επίθεση όμως, θα μπλέξουν σε μια επικίνδυνη περιπέτεια. Η σημειολογία των οικογενειακών σχέσεων των ανθρώπων της δεύτερης ομάδας υποδηλώνει την αποδοχή, τη θετική στάση και την επιλογή της συγγραφέως στις ανοιχτές οικογενειακές σχέσεις, την πολυπολιτισμική κοινωνία, την αποδοχή των ξένων, την άρνηση της ξενοφοβίας και στην καλλιέργεια κλίματος εμπιστοσύνης και αγάπης μεταξύ διαφορετικών φυλών, την απροκατάληπτη στάση απέναντί τους, και στην κατανόηση των προβλημάτων των μεταναστών και των προσφύγων στην Ελλάδα.

Η πλοκή του έργου αρχίζει με την αναίτια επίθεση των σκίνχεντ στον οκτάχρονο Σάμγουελ στον λόφο του Στρέφη την ώρα που παίζει μόνος. Μάρτυρες του άγριου ξυλοδαρμού του είναι η Όλγα και η Ειρήνη που τον βοηθούν και τον συμπαραστέκονται. Η εγκληματική δράση συνεχίζεται με τον άγριο επίσης ξυλοδαρμό ενός συντρόφου των νεοναζιστών, του Ανέστη, τη βομβιστική επίθεση στο "υπόγειο της χαράς" του "καλοκαιρινού Αγιοβασίλη" με τραγικές συνέπειες για τον κύριο Λευτέρη και την "πολύχρωμη συντροφιά του", την επίθεση σε καφενείο της γειτονιάς κατά του πατέρα του Σάμγουελ τον οποίο τραυματίζουν θανάσιμα στο στήθος και την απαγωγή της Όλγας, επειδή συμπαρίσταται αυτή και η οικογένειά της στα θύματα, με στόχο την ομηρία της και την ανταλλαγή της με τον Ανέστη, την επίθεση χωρίς ανθρώπινα θύματα στην εκκλησία, μετά την απόδραση της Όλγας, λίγο πριν την ώρα του γάμου, ο οποίος αναβάλλεται. Η ομάδα του αντιναζιστικού μετώπου σχεδιάζει επιτυχώς την απόδραση της Όλγας. Σε συνεννόηση με την Αστυνομία, μετά από πληροφορίες του Ανέστη, συλλαμβάνονται οι περισσότεροι δράστες. Αναβάλλουν τον γάμο, μετά την επίθεση στην εκκλησία, συμπαραστέκονται στα θύματα, τη Φιλιπινέζα Νέλια, τον Αφρικανό, ορφανό πια από πατέρα, Σάμγουελ, τον κύριο Λευτέρη, και τέλος πραγματοποιούν τον γάμο της Χριστίνας και του Φιλίππου, μετά τη σύλληψη και των άλλων δραστών και των συνεργών τους στην Ελλάδα Γερμανών.

Η συγγραφέας ανανεώνει την αφηγηματική μορφή του εφηβικού μυθι-

στορήματος. Εναλλάσσει ένα προς ένα στα είκοσι κεφάλαια του βιβλίου την τριτοπρόσωπη αφήγηση με μεταβλητή εστίαση με την πρωτοπρόσωπη επιστολικής μορφής αφήγηση, με αφηγήτρια την Ειρήνη, μια από τις πρωταγωνίστριες της ιστορίας, η οποία ανταλλάσσει ηλεκτρονικά μηνύματα με τη γιαγιά της που ζει στη Νέα Υόρκη:

"Γιαγιά, καλησπέρα!

Δεν καταλαβαίνω γιατί ανησύχησες τόσο πολύ μ' εκείνα που σου έγραψα χτες και τηλεφώνησες αμέσως στη μαμά. Αν είναι να τρομάξεις κάθε φορά που σου γράφω κάτι, δε θα σου ξαναπώ τίποτα, να το ξέρεις!"

Τα τέρατα του λόφου, σελ.38.

Στα μονά κεφάλαια ο εξωδιηγητικός αφηγητής εστιάζει τότε στην Όλγα πότε στους άλλους ήρωες και η αφήγηση ακολουθεί ταυτόχρονα και ευθύγραμμη την εξέλιξη της ιστορίας. Τα κεφάλαια αυτά, με εξωτερικό μορφικό στοιχείο την ορθή γραφή με μικρότερα γράμματα εκθέτουν την πορεία των γεγονότων μέσα από τον υποκειμενισμό διαφόρων ηρώων, της Όλγας κυρίως, αλλά και των άλλων προσώπων, χωρίς αναχρονίες κατά κύριο λόγο, ενώ στα ζυγά κεφάλαια που έπονται, η αφήγηση γίνεται από την Ειρήνη αναδρομικά, μέσα από τα μηνύματα όπου και καταγράφεται ο σύντομος χρόνος της ιστορίας (Τρίτη 21 Αυγούστου έως Κυριακή 9 Σεπτεμβρίου). Επομένως, η αφήγηση διακόπτεται από κεφάλαιο σε κεφάλαιο και μάλιστα σε κορυφαία σημεία της δράσης για λόγους οικονομίας της πλοκής, η οποία έχει και στοιχεία αστυνομικού μυθιστορήματος, έτσι ώστε να δημιουργηθεί ψυχική ένταση και αγωνία, και συνεχίζεται με ανάδρομη αφήγηση. Όσα γεγονότα ή λεπτομέρειες δεν τις πληροφορείται ο αναγνώστης από την ταυτόχρονη με τα γεγονότα αφήγηση του εξωδιηγητικού αφηγητή, τα διαβάξει μέσα από την εστιασμένη στην Ειρήνη αφήγηση, στα ηλεκτρονικά της μηνύματα.

Οι αφηγηματικές αυτές τεχνικές ανανεώνουν τη μορφή του νεανικού-εφηβικού μυθιστορήματος, καθώς η συγγραφέας προσπαθεί με επιτυχία, αφενός μέσα από την εναλλαγή των αφηγητών, αφετέρου μέσα από τη μεταβλητή εστίαση σε διάφορους ήρωες, να σηματοδοτήσει την τόσο σύνθετη πραγματικότητα που διέπει τις ανθρώπινες σχέσεις. Ο έφηβος μάλιστα αναγνώστης, με τον τρόπο αυτόν, αναγνωρίζει τη συνθετότητα των κοινωνικών καταστάσεων και των ιδεολογικών συγκρούσεων που καθορίζουν τις ανθρώπινες συμπεριφορές. Ο εξομολογητικός τόνος της φωνής της Ειρή-

νης στα μηνύματά της, το συναισθηματικό της ύφος, η αμεσότητα και η ενάργεια των σκέψεων της δωδεκάχρονης αυτής ηρωίδας, αποτελεί έναν απλό όσο και ολοκληρωμένο, λογικά και συναισθηματικά, τρόπο, για να περιγραφούν κρίσιμες καταστάσεις της ιστορίας:

"Αχ, γιατί, πώς θα ήθελα να ήσουν εδώ! Τώρα στη Βοστώνη θα είναι βράδυ. [...] Αν ήσουν κοντά μου, θα έπεφτα στην αγκαλιά σου και ίσως να τα κατάφερα να κλάψω και λίγο, να φύγει αυτός ο κόμπος που έχω στο λαιμό. Τώρα δε γίνεται. Τα μάτια μου είναι στεγνά. Βλέπω μπροστά μου διαρκώς τον πατέρα του Σάμγουελ ξαπλωμένο στο δάπεδο του καφενείου, με τον κόκκινο λεκέ στο στήθος. Και στο νου μου έχω την Όλγα. Τη σκέφτομαι και τρέμω. Κι ο κόμπος με πνίγει περισσότερο."

Τα τέρατα του λόφου, σελ.92.

Ο αναγνώστης βιώνει μαζί της την αγωνία, τη θλίψη, τον φόβο, την οργή, τον αποτροπιασμό και τη φρίκη για τη απάνθρωπη δράση των εγκληματιών. Για τον θάνατο του μόχθου και της ελπίδας, που συμβολίζει ο πατέρας του Σάμγουελ κύριος Ντίκον, για τον βιασμό της ανθρωπιάς και της αγάπης, που συμβολίζει ο κύριος Λευτέρης, "ο καλοκαιρινός Αγιοβασίλης", "το καλό στοιχείο της γειτονιάς". Για τον αγώνα με σθένος κατά του νεοναζισμού, τον αγώνα της ανθρωπιάς και της αγάπης, που συμβολίζει η Όλγα αλλά και οι γονείς και οι φίλοι της. Συνθέτει εντέλει ο αναγνώστης, μέσα από τον υποκειμενισμό των χαρακτήρων, τη δική του άποψη για τα τεκταινόμενα της ίδιας της Ιστορίας, μέσα από τις φωνές των ηρώων της μυθιστορηματικής αυτής ιστορίας.

Το μυθιστόρημα *Η Έλσα και ο... Σοκολάτα με ... γάλα!*, πραγματεύεται το θέμα του ρατσισμού οργανωμένο ως μυθοπλασία και δράση διαφορετικά από τα προηγούμενα. Καθώς οι πρωταγωνιστές είναι παιδιά του Δημοτικού ως δέκα χρονών, ο χώρος της ιστορίας είναι το Σχολείο και η Οικογένεια, ενώ ο χρόνος της ιστορίας είναι περίπου μια σχολική χρονιά. Και εδώ, όμως, το θέμα διαφοροποιείται. Δεν αποτελεί παράδειγμα "καθημερινής βίας που συμβαίνει στα σχολεία". Κύριο χαρακτηριστικό του είναι το χιούμορ και η ειρωνεία, εν μέρει η λογομαχία αλλά όχι η βία και η εγκληματικότητα:

"Οι μαύροι αθλητές έχουν πιο μεγάλη αντοχή, είπε ο Άρης.

-Σιγά την αντοχή..., ειρωνεύτηκε ο Φώτης.

-Να σου το αποδείξω ότι είναι έτσι;

-Για απόδειξέ το μου...

-Ανάμεσα σε σένα και σε μένα, ποιος τρέχει πιο γρήγορα και δεν κουράζεται εύκολα; ρώτησε ο Άρης.

-Εγώ, φυσικά..., απάντησε φουσκωτός-φουσκωτός ο Φώτης, σηκώνοντας τους ώμους του σα να ήταν αδύνατο να ίσχυε το αντίθετο.

-Ακριβώς. Και ξέρεις γιατί...; Γιατί...είσαι πιο "μαύρος", ρε αγόρι μου...!

Όλοι άρχισαν να γελάνε τριγύρω, όταν πλησίασε ένας μαθητής της έκτης. Κοίταξε από πάνω μέχρι κάτω τον Τόμι, που άκουγε αμέτοχος, και είπε ειρωνικά και με δυνατή φωνή:

-Οι μαύροι έχουν αποχή γιατί δεν έχουν... μυαλό. Γι' αυτό οι λευκοί τούς είχαν για χρόνια... σκλάβους!"

Η Έλσα και ο... σοκολάτα με... γάλα!, σελ. 30-31.

Ένα επεισόδιο που έχει ως θέμα του τη βία, και συμβαίνει στο Σχολείο αποτελεί μάλλον παράδειγμα που βεβαιώνει τον ρατσισμό, αλλά δεν εντάσσεται στο αναγνωρισμένο θέμα της σχολικής βίας, αφού συμβαίνει χωρής επιδίωξη και προγραμματισμό από εξωσχολικούς νεαρούς.

Η πλοκή του έργου οργανώνεται κατά επεισόδια που ξεχωρίζονται με κενά και υποδηλώνουν άλλοτε αλλαγή επεισοδίου άλλοτε αλλαγή θέματος σε μια ευθύγραμμη αφήγηση. Η οικογενειακή και σχολική ζωή της Έλσας, μαθήτριάς της Δ' Δημοτικού, διακόπτεται με ευχάριστο τρόπο, όταν γνωρίζει στο απέναντι μπαλκόνι τον Αφρικανό Τόμι από το Ζαΐρ - η ίδια τον αποκαλεί "Σοκολάτα με...γάλα" - , ο οποίος θα είναι και συμμαθητής της στην τάξη. Η Έλσα είναι ένα δεκάχρονο σκανδαλιάρικο κορίτσι, "ονειροπαρμένο" αλλά δυναμικό, έχει φίλη τη συμμαθήτριά της Γεωργία και της αρέσει η Γεωγραφία. Η πρώτη ημέρα του Τόμι στο καινούριο του σχολείο προκαλεί έντονες συζητήσεις, και η απλή περιέργεια των μαθητών εξελίσσεται σε διαμάχη μεταξύ του Τόμι και κάποιων συμμαθητών του. Τίθεται έτσι το θέμα της διαφοράς χρώματος, δηλαδή ο φυλετικός ρατσισμός, ως πρόβλημα που μόνο με παρέμβαση του δασκάλου βρίσκει τη σωστή αντιμετώπισή του μέσα στην τάξη. Η Έλσα συμπαθεί τον Τόμι, αποτελεί την ομάδα συμπάθειας, και τον προσκαλεί στο σπίτι της. Αναπτύσσεται μια φιλία μεταξύ τους. Εντωμεταξύ τα Χριστούγεννα είναι αφορμή για περαιτέρω ανάπτυξη της φιλίας, της Έλσας, της Γεωργίας, του Τόμι, και του μικρού αδελφού της Έλσας Κωστή που πηγαίνει στο Νηπιαγωγείο.

Το σχολείο πάντοτε είναι ο τόπος για τις περί φυλετικού ρατσισμού συ-

ζητήσεις. Εκεί υπάρχουν δύο στρατόπεδα: οι υποστηρικτές και οι αντίπαλοι του Τόμι. Αλλά και στην οικογένεια της Έλσας γίνονται παρόμοιες συζητήσεις. Σ' αυτές το ιδεολογικό κλίμα είναι θετικό και αντιρατσιστικό και αυτό μεταφέρεται από την Έλσα και στο σχολείο της. Στις διενέξεις με θέμα τον ρατσισμό, μετά από την παρέμβαση του δασκάλου επέρχεται η συμφιλίωση. Η Έλσα παίρνει φανερά το μέρος του σκουρόχρωμου συμμαθητή της, ενώ ο Τόμι συχνά αισθάνεται άνετα στο σχολικό του περιβάλλον.

Μετά την επιστροφή από την πατρίδα του, όπου είχε πάει για τις διακοπές του Πάσχα, ο Τόμι όλο και γίνεται αναπόσπαστο μέλος της παρέας της Έλσας. Την καλεί, με τη φίλη της Γεωργία στο σπίτι του. Στο σπίτι της γίνεται συζήτηση για τη φιλία της με τον μιγάδα Τόμι. Η Έλσα παραδέχεται τη αγάπη της γι' αυτόν, ώσπου ένα απόγευμα εκείνος θα αποδειχθεί και σωτήρας της. Ένα βράδυ καθώς βλέπει η Έλσα τα φώτα της τάξης της ανοιχτά, μπαίνει στο Σχολείο και πηγαίνει στην τάξη και τότε βρίσκεται μπροστά σε μια έκπληξη. Μια ομάδα πέντε νεαρών 13-15 χρόνων βιάζουν την τάξη. Η "παράξενη αυτή καλλιτεχνική ομάδα", της φέρεται βίαια και την εμποδίζει να φύγει, επειδή τα μέλη της φοβούνται για τις παράνομες πράξεις τους. Όμως για καλή της τύχη από το Σχολείο περνά και ο Τόμι, τον οποίο καλεί να τους ανοίξει την πόρτα της αίθουσας που κατά λάθος έκλεισαν. Οι "πέντε ταραχοποιοί καλλιτέχνες" όμως αποτελούν "συμμορία" και φέρονται ανάρμοστα και ρατσιστικά στον Τόμι, ο οποίος ειδοποιεί τον διευθυντή του Σχολείου κι αυτός την Αστυνομία που συλλαμβάνει τους δράστες.

Στο εξής η Έλσα συμπαθεί περισσότερο τον "ελευθερωτή" της και λυπάται που θα φύγει στο τέλος της σχολικής χρονιάς. Όμως ο Ιούνιος φτάνει και τα παιδιά αναγκάζονται να αποχωριστούν με υποσχέσεις αλληλογραφίας και γνήσια συναισθήματα αγάπης και λύπης για τον αποχωρισμό.

Πρόκειται για αυτοδιηγητικό μυθιστόρημα. Η αφηγηματική αυτή μορφή αποτελεί ένα ακόμη κλειδί για την ανάγνωση της παιδικής ψυχολογίας. Η ηρωίδα Έλσα μάς διηγείται είτε ως αφηγήτρια-ήρωίδα είτε ως αφηγήτρια-μάρτυρας την ιστορία της. Είναι αφηγήτρια μαζί και πρωταγωνίστρια της ιστορίας. Η υποκειμενικότητά της είναι πολύ εύθραυστη αλλά αξιόλογη όσο και κρίσιμη. Μια μαθήτρια 10 ετών αποτελεί μια αμφιλεγόμενη συνείδηση με την έννοια της ανολοκλήρωτης προσωπικότητας. Από την άλλη, η εσωτερική εστίαση στη δεκάχρονη ηρωίδα αποτελεί μια ανανέωση της γραφής του μυθιστορήματος για παιδιά και εφήβους.

Οι παραπάνω αφηγηματικές επιλογές έχουν ως αποτέλεσμα την οργάνωση του περιεχομένου με βάση την ειρωνεία και το χιούμορ, χαρακτηριστικό της γραφής του μυθιστορήματος της Όλγας Σαχίδου.

Κατά την αφήγηση, δεν υπάρχει ομολογημένη χρονική απόσταση μεταξύ αφηγημένου και αφηγούμενου εγώ. Κι αυτό λειτουργεί υπέρ της ηρωίδας. Ο αναγνώστης έχει την αίσθηση ότι η αφηγήτρια μοιάζει να γίνεται η εσωτερική μυθιστοριογράφος του έργου. Η αυτονόμηση, λοιπόν, της ηρωίδας-αφηγήτριας γίνεται με μεγάλη επιτυχία μέσα από την εσωτερική εστίαση, μέσω της ειρωνείας, του χιούμορ και διάφορων συνδυασμών τους. Δύο είναι οι βασικές λειτουργίες της ειρωνείας. Η πρώτη υπονομεύει τον καθωσπρεπισμό των μεγάλων, καθώς η διαφορά μικρών και μεγάλων είναι επίσης ένας θεματικός άξονας του βιβλίου:

"Τώρα είχε σειρά η φωτογραφία της θείας Βιολέτας, που ήταν θεία της μαμάς, αδελφή της μαμάς της και κηδεμόνας της -αφού η μαμά είχε χάσει τους γονείς της όταν ήταν μικρή. Η θεία Βιολέτα, λοιπόν, διαφωνούσε στην αρχή για τη σχέση αυτή γιατί δεν ήξερε "από πού κρατάει η σκούφια του μπαμπά". Εγώ δεν είχα δει ποτέ με σκούφια τον μπαμπά για να ξέρω, αλλά εκείνο που ήξερα ήταν πως, παλιότερα, η θεία -που την είχα γνωρίσει πρό-περσι- ήταν πολύ ανστηρή και επιφυλακτική με όλους.

Η μαμά έκλαιγε και χτυπιόταν κι έλεγε πως αυτόν ήθελε κι αυτόν θα παντρευόταν ο κόσμος να χαλάσει. Τελικά -χωρίς να είμαι σίγουρη αν η θεία έμαθε για την περιβόητη σκούφια του μπαμπά- έγινε αυτό που ήθελε η μαμά, και χωρίς να χαλάσει ο κόσμος.

Εκεί έγραφα:

Η θεία Βιολέτα στην αρχή διαφωνούσε κι όλη η φασαρία έγινε για τη σκούφια του μπαμπά..."

Η Έλσα και ο... σοκολάτα με... γάλα!, σελ.63.

Έτσι η ειρωνεία συστοιχεί με την παιδική-νεανική αμφισβήτηση κατεστημένων αξιών και ιδεών, της κυρα-γνώσης, κ. ά.. Η δεύτερη λειτουργία υπονομεύει την αξιοπιστία της εσωτερικά εστιασμένης αφήγησης στην ηρωίδα. Ο αναγνώστης διερωτάται αν τα σχόλιά της, κυρίως η ειρωνεία, είναι αποτέλεσμα της εμπειρίας της στη ζωή ή είναι η σκέψη των μεγάλων που παρεισφρύνει στον λόγο της. Αρκετές φορές ο αναγνώστης πείθεται, άλλες όμως όχι. Πέρα βέβαια από την λεκτική ειρωνεία εκείνο το στοιχείο που διατρέχει τόσο τη μυθοπλασία όσο και τη γραφή του μυθιστορήματος

είναι το χιούμορ που υπάρχει άφθονο σ' όλο το έργο. Πηγάζει από την αντίθεση ή τη σύγκρουση της παιδικής άγνοιας, ή της αθωότητας και της λογικής ή της κριτικής διάθεσης της ηρωίδας που από άποψη ηλικίας βρίσκονται σε κρίσιμο σημείο ωριμότητας κυρίως στις σχέσεις της με τον μικρό αδελφό της ή τους φίλους και συμμαθητές της, ακόμη και με τους γονείς της:

"Στο πρώτο διάλειμμα όλα τα παιδιά τον περικύκλωσαν. Μέχρι τότε, σ' όσες ταινίες είχα δει, συνήθως κάποιοι "μαύροι" περικύκλωναν κάποιους "λευκούς" μέσα στις ζούγκλες. Τώρα, όμως, συνέβαινε το αντίθετο. Στριμώχτηκαν γύρω του οι "λευκοί" και τον κοίταζαν από πάνω μέχρι κάτω, όπως κοίταζε η μαμά ένα γούνινο οικολογικό παλτό, για να δει αν είχε κάποιο ελάττωμα. Η μαμά, όμως μου είχε πει πως δεν είναι ευγενικό να κοιτάμε έτσι ανθρώπους - όπως συνήθιζε ο Κωστής- παρά μόνο πράγματα."

Η Έλσα και ο... σοκολάτα με... γάλα!, σελ. 28.

Επίσης, το χιούμορ αναβλύζει από το παιχνίδι κυριολεξίας και μεταφοράς:

"Η μαμά έφερε τρία ποτήρια με χυμό πορτοκάλι. Το δικό μου ποτήρι, όμως, το ένιωθα να ξεχειλίζει..."

-Ε, δεν το περίμενα αυτό από σένα, Γεωργία..., να κοροϊδεύεις τους συνανθρώπους σου και να μην τηρείς τις υποσχέσεις μας... Και, καλά η ξαδέρφη σου, δεν έχει ιδέα τι πα να πει "ρατσισμός", και μπορεί να λέει όποια ανοησία της έρχεται... εσύ όμως που ξέρεις... είναι ντροπή να φέρεσαι έτσι... Δε θα σου ξαναμιλήσω..."

Η Έλσα και ο... σοκολάτα με... γάλα!, σελ. 89.

Τέλος, η ηρωίδα φαίνεται πιο συνειδητοποιημένη μετά το συμβάν της ομηρίας της στο σχολείο από τους ρατσιστές. Και, βέβαια, οι αναγνώστες κερδισμένοι από αυτήν την ομολογία της.

Βιβλιογραφία

Daubert, Hannelore (2004), *Modern forms of narration: From moralizing Cautionary Tales to Social Psychological Case Studies (Kirsten Boie's Books on xenophobia and violence)*, Bookbird, 42, 52-57.

Κωστήου, Κατερίνα (2005), *Εισαγωγή στην ποιητική της ανατροπής. Σάτιρα. Ειρωνεία. Παρωδία. Χιούμορ*, Αθήνα, Νεφέλη.

Μπαχτίν, Μιχαήλ (1980), *Προβλήματα λογοτεχνίας και αισθητικής*, Αθήνα, Πλέθρον.

Παπαδημητρίου, Ζήσης Δ. (2000), *Ο ευρωπαϊκός ρατσισμός: εισαγωγή στο φυλετικό μίσος: ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική μελέτη*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Παπαντωνιάκης, Γεώργιος (2006) (επιμ.), *Πρόσωπα και προσωπεία του αφηγητή στην ελληνική παιδική και νεανική λογοτεχνία της τελευταίας τριακονταετίας*, Αθήνα, Πατάκης.

Schwenke Wyle, Andrea (1999), *Expanding the View of First-Person Narration*, *Children's Literature in Education*, 30, 185-202.

Τζούμα, Άννα (1997), *Εισαγωγή στην αφηγηματολογία, Θεωρία και εφαρμογή της αφηγηματολογικής τυπολογίας του G.Genette*, Αθήνα, Συμμετρία.

Φαρίνου-Μαλαματάρη, Γεωργία (1987), *Αφηγηματικές τεχνικές στον Παπαδιαμάντη 1887-1910*, Αθήνα, Κέδρος.

Παιδικά/Νεανικά

Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, Λότη (2002), *Τα τέρατα του λόφου*, Πατάκης, Αθήνα.

Σεχίδου, Όλγα (2002), *Η Έλσα και ο... σοκολάτα με... γάλα!*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.

Τζώρτζογλου, Νίτσα (2002), *Νονοί σε δράση*, Άγκυρα, Αθήνα.

